

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№1/2026

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2026

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 27.03.2026 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 27.03.2026 г. Формат 60*84 1\8. Бум. типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev

Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 27.03.2026 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АКМАГАМБЕТОВА Б.Е., САРСЕКЕ Г.Ә., ШАХИН И.	Сұхбат дискурсындағы коммуникативті стратегия мен тактика: қолданыс ерекшеліктері	7
БЕРГІБАЕВА Д.Қ., КЕНЖЕҒАЛИЕВ С.А., СЕРДАЛИНА С.К.	Ділдік лексикон және қостілділік	22
DOSZHAN Z.A., YERSULTANOVA G.T., KNASSANOVA M.T.	Lexicalising myth and cultural memory: a comparative study of kazakh and english mythologemes	31
ЕСКЕЕВА М.Қ., РАЙНБЕКОВА Г.С.	Түркі халықтарының тұрмыстық лексикасы: тарихи және мәдени аспектілері	40
ЖЫЛКЫБАЕВА М.С., САПАРБАЙҚЫЗЫ Ш., СПАТАЕВА С.Т.	Қытай және басқа да шығыс дереккөздеріндегі көне түркі қала атауларында кездесетін -кент/-кет формантының тарихи-лингвистикалық ерекшеліктері	48
ИСКАКОВА Г.Ж., ТЛЕУБЕРДИНА Г.Т., ТАҢСЫҚБАЙ Ә.Қ.	Көркем мәтінді комикс форматына бейімдеудің лингвистикалық негіздері: отандық әдебиетке шолу	57
МАНАПБАЕВА Ж.Ж., АЛПЫСБАЕВА А.Е., ЖУСУПОВА А.У.	Аударма сапасын бағалау тәжірибесі	67
ОСПАНОВА Ф.А., БАЛХИМБЕКОВА П.Ж.	Бизнес терминологиясындағы кірме сөздердің ерекшеліктері	79
SAKYEVA G.O., IBRAIMOVA L.A.	The importance of lexical classification of film discourses in creating a multimedia corpus (based on the film “Alty jasar Alpamys” (“Six-year-old Alpamys”))	90

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АБДУЛЛИНА А.Б., СҰЛТАҒАЛИЕВА О.Қ., СЕЙСЕМБАЕВА Ж.А.	Қазіргі қазақ поэзиясындағы ұлттық мінез поэтикасы мен символикасы	98
ALIYEV Y.N., TOIBAZAR A.M., TURDALI T.	The historical figure and the epic hero in kazakh epic poetry (based on the epic of Edige)	108
АЛИМКАНОВА Г.Б., ЖҮСІПОВ Н.Қ.	Ғалым Едіге Тұрсыновтың түркі халықтары фольклоры туралы тұжырымдары	121
ӘЛТАЙ А.Д., ЖӘЛЕЛОВА М.С., ҚИАРЫСТАНОВА Г.Қ.	Қадыр Мырза Әли поэзиясындағы ауыл концептісі және ұлттық болмыс	130
БАКИРОВА Ш.А., БАЙМЫШ Л.Қ.	Ж. Бектұров шығармаларындағы азаттық сарын	140
YERZHANOVA F.M., IBRAEVA ZH.B., MUKANOVA ZH. R.	Reinterpreting the fairy tale: modern trends in kazakhstani children’s literature	151

GALYMZHANOVA Z.T., BAYTANASOVA K.M., KALIYEV A.K.	The narrative structure in S. Seifullin's novel «A hard road, a perilous journey»	162
ИБРАГИМОВА Д.Қ., АСЫЛБЕКҰЛЫ С., ТОҚШЫЛЫҚОВА Г.Б.	Жазушы Сайын Мұратбековтің сыншылық қыры	171
ИХСАН Д.М.	Түркістан мерзімді баспасөзінде ұлттық фольклордың жариялануы мен зерттелуі	181
КЕНЖЕҚОЖАЕВА А.М., ЖУСАНБАЕВА С.Б.	Метапоэтиканың метамәтіндік өлшемдері (А. Құнанбайұлы шығармашылығы негізінде)	192
МАКАТОВА А.А., ӘБСАДЫҚ А.А.	«Абай», «Сана», «Таң» журналдарындағы қазақ фольклор материалдары	202
МҰСТОЯПОВА А.Т., ИБРАИМОВА Ж.Ж., ЖАМАНОВА Ж.Ж.	Джордж Оруэлдің «1984» романындағы псевдокарнавал поэтикасы	211
НҰРБАЕВА А.Н., ТӨЛЕБАЕВА Қ., ДАУРЕНБЕКОВА Л.Н.	Прецеденттік құбылыстардың көркем мәтіндегі қолданысы (Шәкәрім Құдайбердіұлы шығармалары негізінде)	222
НҰРБАНОВА А.Қ.	Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармаларындағы білім мен тәрбие құндылықтары	235
СӘРСЕНБАЕВА Ж.Б., ҚҰРМАНБАЙ А.П., ОБАЕВА Г.С.	Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романындағы әйел бейнесі: архетип және сана трансформациясы	245
СЕЙПУТАНОВА А.Қ., НУРЛАНОВА А.Н.	Ш. Құдайбердіұлының «Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресіндегі» қазақ рулары туралы мәліметтердің тарихи негізі	257
ХАМИДОВА А.Х., КАНАФИНА М.А., ЖУМСАКБАЕВ А.Т.	Женский иронический детектив как форма социокультурного комментария (на материале романа Дарьи Донцовой «Маникюр для покойника»)	267

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

КАЙЫРБАЕВА Ж.К., РАХМЕТОВА Р.С.	Оқушылардың сөзсаптамын тілдесім әрекеті негізінде дамытудың педагогика-психологиялық аспектісі	275
KOILYBAYEVA R.K., KUSMANOVA K.A.	Formation of family values in children on the basis of family discourse	388
МАЖИЕВА Н.А., БАЛТАБАЕВА Н.С., А.БЕРКЕНОВА Р.	ЖОО-да қазақ эпостарды жобалық әдістеме арқылы оқыту	299
ОРАЗ А.Н., МАЛИКОВ Қ.Т., РАМАЗАНОВА Г.Х.,	Қазақ тілін оқытуда корпусстық тәсілдердің лексикалық дағдыларды қалыптастыруға ықпалы	309
ТЕЛГОЖАЕВА Қ.С., ОДАНОВА С.А., ЖАЙЛАУБАЕВА М.Қ.	Ұлттық-мәдени код негізіндегі виртуалды жиі жүйесі: тіл үйренушілердің икемді дағды күзіреттілігін қалыптастыру	334
ТОҒЫЗБАЙ Н.Б., ЕРСУЛТАНОВА Г.С., ЖУМАХАНОВА Н.Н.	ҚАЗТЕСТ жүйесіндегі өнімді сөйлеу әрекеттерінің ерекшеліктері	346

***А.М. КЕНЖЕҚОЖАЕВА¹** **С.Б. ЖУСАНБАЕВА²**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан^{1,2}
(e-mail: almakenzhekozha@gmail.com¹, szhusanbaeva@mail.ru²)

МЕТАПОЭТИКАНЫҢ МЕТАМӘТІНДІК ӨЛШЕМДЕРІ (А. ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа. Мақалада А. Құнанбайұлы шығармалары негізінде метапоэтиканың метамәтіндік өлшемдері зерттеледі. Зерттеу жұмысының мақсаты – ақын өлеңдеріндегі метамәтіндік өлшемдерді анықтау арқылы метапоэтиканың көрінісін айқындау. Мақалада авторлар метамәтін мен метапоэтиканың байланысын нақты шығарма мәтіні негізінде талдаудың тиімді тәсілін ұсынып, ақын метапоэтикасының ерекшеліктерін саралайды. А.Құнанбайұлы шығармаларында метапоэтикалық бірліктердің белсенді көрініс табуы, соған сәйкес метапоэтикалық талдаулар жүргізу қажеттілігі қазақ әдебиеттануы ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәдениет пен философияның мән-мазмұнын танытуда өзекті екені дәлелденген. Зерттеу материалы ретінде А.Құнанбайұлының «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» өлеңі алынған. Себебі А.Құнанбайұлы поэзия мәтінінің ішінде сөз өнері, өлеңнің құдіреті, тілдің поэтикалық қызметі және ақындық жөнінде ішкі пайым жасау үлгісін шебер қолданған. Зерттеу нәтижелері ақын өлеңдерінің метамәтіні оның метапоэтикасын зерттеудегі негізгі дереккөзі екенін айқындайды. Сонымен қатар метапоэтикалық талдау метамәтін және авторлық рефлексияны түсінудегі ұтымды тәсіл екенін дәлелдейді. Мақаланың теориялық ақпараты мен жүзеге асырылған талдау үлгісі зерттеу жұмысының ғылыми және практикалық маңызын танытады. Сондай-ақ аталмыш зерттеу жұмысы қазақ әдебиеттану ғылымындағы метапоэтикалық зерттеулердің дамуына мол үлес қосады деп күтіледі.

Түйін сөздер: Абай Құнанбайұлы, метапоэтика, метамәтін, өлең, рефлексия.

Кіріспе. Қазақ әдебиеттану ғылымында «метамәтін» термині жиі қолданыс тауып, метамәтіндік талдаулар белсенді жүргізіліп келе жатқаны белгілі. Мұндай ізденістер қаламгер шығармасындағы ішкі мәтінді, яғни «мәтін ішіндегі мәтінді» түсіну, автордың ішкі рефлексиясын айқындау мақсатын ұстанады. Шығарманың өз ішінде «оқшаулануы», белгілі бір астарлы мән-мағынаның артуы секілді мәтінді, сөз астарын, ойды танытатын ерекшеліктердің барлығы – метамәтінге тән сипаттар. Біздің зерттеуімізде метамәтіннің аталмыш ерекшеліктері мен өлшемдері негізінде Абай Құнанбайұлының метапоэтикасын айқындауға баса мән берілген. Метамәтінге, атап өткендей, «мәтін ішіндегі мәтін» деп түсініктеме берілгеніне назар салсақ, метапоэтикалық деректердің де поэтикалық мәтін ішінде болуы, біздің зерттеуімізде, «өлең ішінде өлең туралы», «өлең ішінде өнер туралы», «мәтін ішінде шығармашылық, ақындық» туралы ойдың берілуі метапоэтика теориясының нысаны метамәтін екенін дәлелдейді.

Метамәтіндік талдаулар қазақ әдебиетінде шығармалардың интертекстуалды байланысын, авторлық көзқарастар мен дәуірлік әдеби үрдістерді көрсетуге бағытталған.

Мұндай талдаулар әдебиетті тек жеке шығармалар жиынтығы ретінде емес, тұтас мәдени, тарихи және рухани кеңістікпен сабақтас жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осы бағыттағы зерттеулер әсіресе ХІХ ғасырдың соңы – ХХ ғасырдың басындағы қазақ әдебиеті мен шетелдегі қазақ әдебиетінің даму үрдістерін терең түсінуге маңызды үлес қосуда. Метамәтіндік талдаулардың көмегімен автордың поэзиялық әдісі, тақырыптық-идеялық жүйесі, әдеби дәстүрмен байланысы, сондай-ақ шетелдегі қазақ жазба әдебиетінің қалыптасуындағы сабақтастық айқындалады.

Көркем шығарма тудырушы, яғни ақынның өз мәтінін және мәтін ішіндегі мағынаны өзіндік интерпретация, дүниетаным мен шығармашылық тәжірибесі негізінде сол көркем мәтін ішінде зерттеуі, талдауы тыңдаушыға немесе зерттеушіге авторлық түпкі ойды тануға мүмкіндік беретін құнды дерек деп түсінеміз.

Абай Құнанбайұлының метапоэтикасын зерттеуде метамәтіндік өлшемдердің кең көлемін байқаймыз. Мысалы, автордың өзін ақын ретінде тануынан туындаған авторефлексиясы, тіл мен сөз, өлең туралы танымынан туындаған поэтикалық рефлексиясы, өлеңнің өзге мәтіндермен немесе қалыптасқан дәстүрлермен байланысқа түсуін айқындайтын интермәтіндік өлшем, сонымен қатар, «ақын – өлең – тыңдаушы» арасындағы байланысты түсіндіруден туындаған коммуникативтік өлшем т.б. барлығы метапоэтиканың метамәтіндік өлшемдері ретінде қарастырылады.

Мақалада ақын шығармаларына метапоэтикалық талдау жүргізуде аталған метамәтіндік өлшемдердің сипаттарына жүгінеміз. Ақынның көркем шығарма құрылымын сақтай отырып, көркем мәтіннің поэтикалық шарттарынан алыстамай-ақ, мәтін ішінде зерттеу жүргізуі сөз өнерін меңгеру деңгейін айқындай түсті. Зерттеу нәтижесінен ақын өлеңдері метамәтінің метапоэтиканы зерттеудегі басты дереккөзі екенін нақты мәтінге талдау жүргізу арқылы айқындау, дәлелдеу күтілетіндіктен, мақалада жоғарыда атап өткен өлең мәтінінде орныққан Абай метапоэтикасына тереңдеп, ақынның ішкі ізденісін бақылауға баса көңіл бөлінді.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Абай Құнанбайұлы өлеңдерінің көпшілігі метапоэтикалық талдауды қажет ететіні зерттеу барысында анықталды. Сондықтан метапоэтикалық талдау әдістемесі негізге алынды. Бұл зерттеу материалының нақты зерттеу мақсатын жүзеге асыруға қызмет ететінін танытады.

Метапоэтиканың алғашқы көрінісі автордың көркем мәтін немесе өзге қаламгердің шығармашылығы жөніндегі нақты еңбектерінде көрініс тапса, екінші көрінісі метамәтіндік тізбектерді, өлшемдерді мәтіндегі желілерге сүйене отырып түсіндіруді және талдауды талап етеді [1, 19]. Зерттеу барысында метапоэтиканың аталған екінші көрінісі негізге алынды. Ғылыми мақалада Абай Құнанбайұлы шығармаларының метамәтіні негізінде метапоэтиканы айқындау мақсаты жүзеге асырылатындықтан, негізгі герменевтикалық, поэтикалық және логикалық талдау, баяндау әдістерінің өзара байланысы зерттеу әдістері ретінде қарастырылады. Мұндай әдістерді жүзеге асыру үшін басты зерттеу материалы ретінде ақынның туындысы, нақтырақ айтсақ, «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» өлеңі таңдалып алынды. Аталмыш шығарманы өзге де метапоэтикалық сипаты басым өлеңдер ішінен іріктеп алуда Абай Құнанбайұлының ақындық пен өлең, тыңдаушы арасындағы үндестікте өнердің пайда болуы, нақты адресатқа бағытталуы және өнердің өзгеге пайда келтіруі, сонда ғана өлеңді өнер деп тануға болатыны секілді т.б. құнды авторлық рефлексия нәтижелері назарға алынды.

Талқылау мен бақылау. Ақын өлеңдеріне метапоэтикалық талдау жасау үшін, алдымен, метапоэтикалық талдаудың мәніне тоқталып өту маңызды. Метапоэтикалық талдауда ақын өлеңін метамәтін ретінде қарастыра отырып, өлең тілі мен ақын қолданған сөз орамдарын және мәтіндердің мағыналық қызметін, астарлы рефлексиясын түсіне аламыз. Ғылыми мақалада Абай Құнанбайұлының өлеңдеріне метапоэтикалық талдау жүргізу үшін метамәтіннің көпөлшемді сипатын алуымыздың бірнеше негізі бар. Мәселен, метамәтін ұғымына әдебиеттану ғылымында ХІХ ғасырда алғаш теориялық анықтама беру ұмтылыстарына шолу жасасақ, неміс ғалымы Фр.Шлегельдің «поэзия поэзиясы» («Die

Poesie der Poesie») терминін кездестіреміз. Ғалым бұл терминді «трансцендентальді поэзия», яғни «бір нәрсенің шегінен шығу» немесе «шыңына шығу» деген сөз тіркесімен сипаттаған [2]. Ал кейінірек В.Жирмунскийдің осы терминді назарға алып, өзінің О.Мандельштам поэзиясы туралы зерттеуінде: «...оның өлеңдерін өмір поэзиясы емес, «поэзия поэзиясы» деп атауға болады» [3], – деп тұжырымдауы метапоэтикаға тән нысандардың бірі – ақынның өзінің немесе өзгенің өмірді көркем қабылдау ерекшеліктерін өлең ішінде беру тәсілін білдіреді.

Метамәтін өлшемдерінің әдебиеттанудағы қызметінің негізінде тереңдей түскен метапоэтиканы А.П.Франк «поэтологиялық өлең» деп атап, оны өлеңнің өзі туралы және жалпы поэзия туралы айтылған өлең деп түсіндіреді. Зерттеуші «поэтологиялық өлеңнің» екі түрін ажыратады. Бірі – «өлеңдегі поэтика» деп аталып, өз ішінде шығармашылық теориясын, яғни өлеңді қалай жазу керектігін түсіндіреді және мұндай өлеңдер прозалық баяндауға бейімділік береді деп таниды. Екіншісі – «поэтика өлең ретінде», яғни олардың мазмұны мәтін құру үдерісі ретінде көрініс табады. Мұнда құрылым мазмұнды бергендіктен, біріншідегідей прозада қайталап баяндау мүмкін емес екенін атап өтеді [4]. Өлеңте метамәтін өлшемдерін анықтай отырып метапоэтикалық талдау жасау үшін метамәтіннің нақты әдебиеттанудағы аталмыш қызметінің теориялық негізін түсіну маңызды. Сонымен әдебиеттанудағы метамәтін ұғымын мәтін туралы автор сөзі ретінде танымыз.

Метамәтін мен метапоэтиканың аталған сипаттары мен ерекшеліктеріне назар аударсақ, Абай Құнанбайұлының метапоэтикасы мен шығармаларының метамәтіні өзекті зерттеу нысаны екені байқалады. Зерттеудің негізгі материалы ретінде қарастырылған Абай Құнанбайұлының 1889 жылы жазылған «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» өлеңі. Шығармада өлеңді өнер деп тану, өлең жазудағы ақынның мақсаты, сөз қасиеті, туындының тіні, яғни кең мағынасында шығармашылық табиғатын суреткерлік тұрғыда және зерттеушілік тұрғыда ашу құбылысы анық аңғарылады. Мұнда өлеңді ақынның көркемдік зерделеуінің жемісі, поэтикалық тілді қолдану шеберлігі [5, 85] деп танысақ, өлең өнері туралы зерттеуі мен авторлық рефлексияны көркем поэзия шарттарымен үндестікте, жігін жазбай беруі ақынның кәсіби ізденіс тәжірибесі мен өнер туралы мол білімін аңғартады.

«Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» шығармасы 5 шумақтан тұрады.

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,

Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.

Көкірегі сезімді, тілі орамды

Жаздым үлгі жастарға бермек үшін.

Бұл сөзді тасыр ұқпас, талапты ұғар,

Көңлінің көзі ашық, сергек үшін [6, 72], – деген алғашқы шумақ ақынның дара поэтикалық теориясы мен ұстанымының қалыптасқанын танытады. Мұнда өлеңнің мән-мағынасы тікелей өнер иесінің өлең жазудағы мақсатын айқындауға және тыңдаушысына ішкі рефлексия арқылы интерпретациялауға бағытталып тұрғаны байқалады. Суреткерлік өнер құпиясын, шығармашылық табиғатын сол суреткерден артық түсіну мүмкін емес. Ал ақынның өнер туралы өзіндік зерттеу нәтижесін поэзия шарттарынан аттамай, поэтикалық ауқымда беруі Абай Құнанбайұлының шебер шығармашылық тәжірибесін көрсетеді. Мұны поэтикалық мәтін үйлесімін сақтай отырып, ақынның метапоэтикалық мәтін ішінде өнер, философия, ғылымның өзара байланысы туралы «терең шындық» теориясын меңгеру ерекшелігі деп санаймыз. Суреткерге тән мұндай ерекшелік ақын тілінің метаконтекстік тіл сипатымен үндестігін танытады [7, 64].

Өлеңнің түпкі идеясы ақындық мақсатты, өлең жазудағы әр суреткердің назарға алуы тиіс шарттарды ғана емес, сонымен қатар автордың адамгершілік, ақыл, білім, ғылым жайын тыңдаушының есіне салып, санада бекітуін мақсат етеді. Мұндай нақты идея ақынның «Ғылым таппай мақтанба», «Өлең сөздің патшасы», «Білімдіден шыққан сөз», «Сегіз аяқ», «Қуатты оттай бұрқырап» секілді т.б. көптеген өлеңдерінің негізі екені анық.

«Ақынның осы өлеңінде адам болу жолында әсіресе ғылым мен ақыл жайын қайталай түсіп, бекіте беруі де орынды әрі қисынды» [8, 27] – деген зерттеуші пікірі де осының дәлелі. Абай Құнанбайұлы өлеңнің бірінші шумағында өлең жазудың мақсаты, өзіндік ұстаным мен шығармашылық үдерісте тілдің қасиеттерін ақынның толық түсінуі, өлең мәнінің мазмұнсыз болмауы, өлеңнің кімге арналуы қажеттігін, тыңдаушы көңілі мен танымының қандай шарттарға сай келуі керектігін авторлық және поэтикалық рефлексия параллелінде сөз басы ретінде берсе, екінші шумағында сол айтылған сөз бен өлең мәнін түсіну үдерісі туралы тыңдаушымен коммуникацияға түсу мақсатын ұстанады. Мәселен,

Түзу кел, қисық-қыңыр қырын келмей,
Сыртын танып іс бітпес, сырын көрмей.
Шу дегенде құлағың тосаңсиды,
Өскен соң мұндай сөзді бұрын көрмей.
Таң қаламын алдыңғы айтқанды ұқпай,

Және айта бер дейді жұрт тыным бермей [6, 72], – деген жолдарда ақын өлең сөзінің сипатын ғана емес, оны тыңдаушының өнерді түсінуі мен талғамы жөнінде толғам жасайды. «Түзу кел, қисық-қыңыр қырын келмей» деген тармақта ақынның «түзу келу», «қисық-қыңыр келмеу» секілді ұсыныстарын, біріншіден, өлең тудырудағы суреткердің ұстануы тиіс шарттар екенін ескерсек, оның жалғасы ретінде автор сөзінің тыңдаушыға түсінікті әрі дөп жетуіне назар аудару керектігін айтқанын аңғардық. «Сыртын танып іс бітпес, сырын көрмей» дей отырып, өлеңде сөздің сыртқы сипатына емес, ішкі мәніне дендеп ену қажеттігін атап өтеді. Ал кейінгі тармақтарындағы «Шу дегенде құлағың тосаңсиды, Өскен соң мұндай сөзді бұрын көрмей» немесе «Таң қаламын алдыңғы айтқанды ұқпай, Және айта бер дейді жұрт тыным бермей» деген авторлық ой өзегінен «сөз танымас» тыңдаушыны, сөздің тыңдаушы танымына жетпеуі, мәнінің ашылмауы, қабылданбауы, сонымен қатар тілдің қасиеті мен сөздің құдіретін танымаудан тыңдаушы талғамының төмендегенін алға тартады. Мұнда ақын өзінің өнер және оны қабылдаушы туралы ішкі ойын нақты тыңдаушыға бағыттағанымен, өлең тармақтарындағы мағына адамның жеке тұлғасы емес, оның өнерді қабылдауы мен қолдануы туралы метапоэтикалық элементтерді қамтыған.

Кейінгі шумағында ақын өлеңнің қасиеті мен өлең ішіндегі мәннің, ой өзегінің, сонымен қатар өлеңді құрайтын сөздің сипатын айқындап береді:

Сөз айттым Әзрет Әлі, айдаһарсыз,
Мұнда жоқ алтын иек, сары-ала қыз.
Кәрілікті жамандап, өлім тілеп,
Болсын деген жерім жоқ жігіт арсыз.
Әсіре қызыл емес деп, жиренбеңіз,
Түбі терең сөз артық, бір байқарсыз [6, 72].

Берілген шумақтағы авторлық рефлексия қандай? Мұнда Абай Құнанбайұлы шын өнердің мазмұны, идеясы мен құрамындағы сөз жиынтығы, ой байланысының нақты шарттарын санамалап өтеді. Мысалы, «Сөз айттым Әзрет Әлі, айдаһарсыз, Мұнда жоқ алтын иек, сары-ала қыз» деген жолдарда өлеңнің әсірелеп «айқайлаған» сөздерден таза болуы қажет екенін байқатады. Сондай-ақ өлең жазудағы дара ақындық ұстанымын, өлеңнің түп идеясының шолақ болмауын, күнделікті тұрмыс-тіршіліктегі желікпе қалжың мен құмарлық, өмірдің әр кезеңіндегі өз күйіне налу немесе бос сөзділікті ұйқасқа салуды өлең деп танымау керектігін жеткізеді. Осы тұста ақын шығармаларының көркемдік кеңістігімен қатар терең философиялық сырды, нақты білімге сүйенгендікті, ғылымға ұмтылғандықты байқатуы өзіне дейінгі және кейінгі суреткерлерден ерекшелейтін бір белгісі екенін атап өткеніміз жөн. Шумақтың соңғы жолдарындағы «Әсіре қызыл емес деп, жиренбеңіз» дегеніне назар салсақ, «қызыл» деген, метафоралық сипатында, сөздің сыртқы «көркемдігі», «сұлулығы» болса, ақын өз өлеңдерінде «қызыл сөз» тіркесінің дәстүрлі мағынасына «әсірелеу», «бос сөз» және сөздің сыртқы көркемдігіне ұмтыла отырып, ішкі мағынасын жоюы секілді қосалқы сипаттарды үстейді. Мұнда ақынның өлең сөздің сипаты туралы сыни тұрғыдан ой өрбіткенін көруге болады. Оны «Түбі терең сөз артық, бір байқарсыз» деген тармақ та растайды.

Батырдан барымташы туар даңғой,
Қызшыл да, қызықшыл да әуре жан ғой.
Арсыз, малсыз, ақылсыз, шаруасыз,
Елірмелі маскүнем байқалған ғой.
Бес-алты мисыз бәңгі күлсе мәз боп,
Қиналмай, қызыл тілім, кел, тілді ал, қой! [6, 72] –

деген шумақта ақынның әуелі өзінің өлең арқылы жеткізгісі келген идеясын, сөз астарын «даңғой», «қызшыл да, қызықшыл», «арсыз, малсыз, ақылсыз, шаруасыз», «елірмелі маскүнем», жалпы «бәңгі», яғни ойсыз, ессіздердің түсіне алмасын айтады. Бұдан шығатын ой – өнер – түсінікті, мағыналы әрі мазмұнды, адамға белгілі бір идея мен мақсатты жеткізу, пайдалы болу, тәрбиелеу құралы. «Бес-алты мисыз бәңгі күлсе мәз боп, Қиналмай, қызыл тілім, кел, тілді ал, қой!» деген соңғы тармақтарда өлең мен сөздің мәні, түзулігіне сай тыңдаушының талғамы мен ойының түзелуі, қалыптасуы керек екенін ескертеді. Олай болмаса, тілдің қасиетін жойып, «қызыл сөзге» алдана беру ақын тарапынан өнер құдіретін жойса, тыңдаушы тарапынан көңіл көзінің, рухани танымның әлсіреуін білдіреді. Осы тұста талғамсыз тыңдаушының «шын» өнерді жою мүмкіндігін, ал «қызыл сөзді» өлеңнің тыңдаушы талғамын бұзу мүмкіндігін, ақырында өнердің құнсыздануы секілді астарлы мәннің туындайтынын аңғардық.

Ақын соңғы шумақта:
Өлеңі бар өнерлі, інім, сізге
Жалынамын, мұндай сөз айтпа бізге.
Өзге түгіл өзіңе пайдасы жоқ,
Есіл өнер қор болып кетер түзге.
Сәнқой, даңғой, ойнасшы, керім-кербез
Қанша қызық болады өзіңізге? [6, 72] –

деп қорытындылайды. Автордың ақындық пен өлең өнеріне талдау жүргізуін әр тармақтағы тұжырымдарынан көре аламыз. Мұнда «өлеңі бар өнерлі» дегені – ақын, «есіл өнер» дегені – ақындық, өлең екені айқын. Ақынның ақындыққа деген көзқарасы аталмыш өлең өнерінің негізгі мақсатын дөп түсіндіреді. Ол – өзіне және өзгеге пайдалы болу. Ақын мұны «Өзге түгіл өзіңе пайдасы жоқ, Есіл өнер қор болып кетер түзге» деген тармақтарда сипаттайды. Демек Абай Құнанбайұлы берілген өлеңнің көркемдік құрылымын сақтай отырып, өлең өнерінің үлкен ғылым екенін өз заманында танып, зерттеген деген тұжырымға келеміз.

Нәтижелер. Абай Құнанбайұлы өлеңінің мән-мағынасын талдай отырып, зерттеу нәтижесінде метапоэтиканы айқындауда өлеңдегі метамәтіннің басты дереккөз екені, ал метамәтіндік өлшемдердің негізгі талдау құралдары екені анықталды. Сондықтан метапоэтикалық талдау жүргізу үшін зерттеу жұмысымыздың мақсатына сай метамәтіндік өлшемдерге жүгіндік. Ақын өлеңінің метапоэтикасын тануда метамәтіндік өлшемдердің мәтіндегі қызметі мен сипаттарына көңіл бөлінді. Мысалы, 1-кестеде метапоэтикалық талдау жүргізудегі метамәтіндік өлшемдердің нақты қызметі мен ерекшеліктері негізге алынды. Соған сай ақын өлеңінің нақты мәтіні мысалында метапоэтикалық қыры тыңдаушының да, зерттеушінің де қабылдауына ашыла түсетіні анықталды.

Кесте 1

№	Метамәтіндік өлшем түрлері	Мәтіндегі қызметі, сипаты	Мысалы
1	Авторефлексиялық өлшем	1) автордың яки лирикалық субъектінің шығармашылық үдерісі туралы ой-толғамы; 2) автордың немесе лирикалық субъектінің ақындық туралы ой-толғамы; 3) автордың немесе лирикалық субъектінің сөз, ой, шабыт т.б. жөніндегі мотиві және лирикалық «менінің» ішкі-сыртқы көрінісі	«Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін, Жоқ-барды, ертегіні термек үшін. Көкірегі сезімді, тілі орамды Жаздым үлгі жастарға бермек үшін» [6, 72]. Жалпы, өлеңнің барлық шумағынан авторлық рефлексияны аңғарамыз. Десек те нақты шығармашылық үдеріс, ақындық пен өлең, сөз туралы және оны өзінің ішкі талдауынан өткізіп, суреткердің өнер туралы танымында қалыптасқан тұжырымын берілген тармақтардан анықтадық.
2	Поэтикалық рефлексия	1) автордың немесе лирикалық субъектінің тіл мен сөздің шекарасы және мүмкіндіктері туралы ой-толғамы; 2) автордың немесе лирикалық субъектінің тілдің метафораларын берудегі ерекшелігі; 3) автордың немесе лирикалық субъектінің өлең ішінде нақты сөз бен өрнекті беруге талпынысы және поэзияны әлемді танудың ерекше формасы ретінде түсіндіруі	«Түзу кел, қисық-қыңыр қырын келмей, Сыртын танып іс бітпес, сырын көрмей» [6, 72]. «Әсіре қызыл емес деп, жиренбеңіз, Түбі терең сөз артық, бір байқарсыз» [6, 72]. Берілген тармақтарда ақын тіл қасиетін, сөз құдіретін түсіну мен оны қолдануда және қабылдауда ішкі мән-мағына мен түпкі мақсатты танудың маңыздылығын көрсетеді. Өлеңнің поэтикалық қырымен қатар, аксиологиялық және философиялық ішкі мәніне көңіл бөлінуі керектігі түсіндіріледі. Поэтикалық рефлексия өлшемінің қызметіне сай берілген мәтінде автордың өлең өнерін ғылым деп танып, дүниені танудың бір формасы ретінде қарастырғанын байқадық.
3	Интермәтіндік өлшем	1) автордың өлең ішінде өзге мәтіндермен диалогқа түсуі; 2) өзге қаламгерлер шығармаларына жүгінуі; 3) ақынның мәдени және поэтикалық контекстегі өзін-өзі анықтауы	«Сөз айттым Әзрет Әлі, айдаһарсыз, Мұнда жоқ алтын иек, сары-ала қыз. Кәрілікті жамандап, өлім тілеп, Болсын деген жерім жоқ жігіт арсыз.» [6, 72]. Мұнда ақынның мәтінде «Сөз айттым Әзрет Әлі, айдаһарсыз» деп сипаттауынан мәтін ішіндегі өзге мәтін көрінісін аңғарамыз. Мәселен, мұндағы «Әзрет Әлі» деп қолданған бір ғана атау негізінде автордың сол атау төңірегінде жинақталған, халық дүниетанымында бекіген, аңызға айналған «Зұлпықарымен, Дүлдүлімен және жалынымен» еске оралатын кейіпкер туралы тағы бір мәтінді еске түсіруін, мәтін ішілік диалог барын байқаймыз. Өлең сөзінің аса жалынды, әсірелеушіліктен таза болуы керектігін бір ғана сөз астарында түсіндіреді.

4	Коммуникативтік өлшем	1) өлең мәтінінің коммуникациялық әрекет ретіндегі сыртқы көрінісі; 2) мәтіннің диалог ретіндегі ішкі рефлексиясы; 3) ақын – сөз – тыңдаушы үштігі	Өлеңі бар өнерлі, інім, сізге Жалынамын, мұндай сөз айтпа бізге. Өзге түгіл өзіңе пайдасы жоқ, Есіл өнер қор болып кетер түзге. Сәнқой, даңғой, ойнаспы, керім-кербез Қанша қызық болады өзіңізге? [6, 72]. Мұнда метамәтіннің коммуникативтік өлшемі негізінде автордың тыңдаушымен өлең мәтініндегі сыртқы және ішкі диалогы айқын көрініс тапқан. Ақынның өнер туралы өз ізденісінің нәтижесін сол өлең арқылы тыңдаушыға ұсынуы, аталған «ақын – сөз (өлең) – тыңдаушы» арасындағы тікелей және жанама коммуникацияны көрсетеді.
---	-----------------------	---	--

Ақын өлеңін метапоэтика теориясына сай метамәтіндік өлшемдерде талдау арқылы автордың дүниетанымы мен эстетикалық танымын, философиялық базасын, сонымен қатар поэтологиялық аксиология, шығармашылық генезис, поэзияның адам өміріндегі рөлі секілді мәселелердің жауабын саралауға мүмкіндік алатынымыз белгілі болды [9, 241]. Ақын өлеңінің метапоэтикасын метамәтіндік өлшемдерге басымдық бере талдау нәтижесінде метапоэтиканың қамтитын деректерінің метамәтіндік базаға сүйенетінін дәлелдедік. Метапоэтика метамәтін секілді тек ішкі мәтіндік байланыстарды ғана емес, мәтінді ақын шығармашылығының нәтижесі деп қарастырып, сол шығармашылықтың пайда болу үдерісін, автордың шығармашылық кеңістігінің, яғни мәтіннің құрылуы туралы толық ақпаратты қамтитынын анықтадық [10, 29].

Метапоэтикалық аспектіде ақын мен ақын тұлғасының арасындағы байланыс, шығармашылық ізденіс, ақындықтың мәні секілді мәселелердің шешімі табылады [11, 2]. Сондықтан Абай Құнанбайұлының метапоэтикасын зерттеу ақынның суреткерлік шеберлігін ғана емес, қазақ әдебиетінде бүгінге дейін қалыптасқан өнер туралы толғамдар мен нақты ізденістерді анықтауға жол ашады. Мұндағы басты ерекшелік өлең өнерін бақылау арқылы жанама зерттеу емес, ішкі шығармашылық үдерістермен суреткердің өз рефлексиясы арқылы тікелей танысу. Бұл ғылымдағы нақтылық пен дәлдік қағидаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Абай Құнанбайұлының метапоэтикасында «ақын – өлең – тыңдаушы» тізбегі өнерді тудыру мен түсінудің негізгі жүйесі екенін байқадық. Бұл ақын шығармаларының поэтикалық қыры мен өзі меңгерген өнер түрін зерттеу үдерісін, шын өлең мен өнердің сырын, тілді құрал ретінде танудың, өлең жазуда сөз таңдаудың жарқын көрінісін айқындады.

Мақалада метамәтіндік өлшемдер арқылы Абай Құнанбайұлының «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» шығармасына метапоэтикалық талдау жүргіздік, нақты тұжырымдарға қол жеткізуге тырыстық.

Метамәтінді метапоэтиканың негізгі дереккөзі ретінде нысанға алдық. Сол арқылы метапоэтиканың шығармашылық үдерісі мен табиғатындағы автордың көзқарасын, шығармашылық шеберлігін, дүниетанымы мен ішкі рефлексиясын айқындауға мүмкіндік беретін күрделі теория екенін аңғардық. Метамәтін мен метапоэтиканың өзара ұқсастығы және айырмашылығы ақын өлеңіне талдау жүргізу барысында нақты әрі көрнекі сипат алды.

Зерттеу барысында метапоэтиканы талдауда көрініс тапқан авторефлексиялық, поэтикалық, коммуникативтік, интермәтіндік өлшемдер Абай Құнанбайұлы шығармасындағы метапоэтикалық бірліктерді ғана емес, ақын метапоэтикасының өзегін, яғни ақындық пен өлең өнерін, тіл мен сөз қасиеттері туралы тұжырымдарын еркін танып, талдауға мүмкіндік берді.

Абай Құнанбайұлының «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» шығармасының метапоэтикалық теорияға сай келуі және өлеңнің әр шумағы мен тармағындағы, сөз орамдарындағы өнер туралы авторлық ішкі рефлексия метамәтін өлшемдеріне сәйкес анықталды. Метапоэтиканы метамәтін өлшемдері негізінде талдау тек өлең ішіндегі өлең туралы суреткер ізденісі мен тұжырымын ғана емес, жалпы өлеңнің идеясы мен мазмұнын, ақынның шығармашылық ұстанымын танудың ұтымды жолы деп тұжырымдаймыз.

Қаламгерлер метапоэтикасын зерттеу Батыс Еуропа және орыс әдебиеттану ғылымында белсенді көрініс тауып, өзектілігін бүгінге дейін сақтап келе жатқанын ескерсек, қазақ әдебиеттануында да осы бағытта ізденіс жүргізу шығармашылық тұлғаларының туындыларын тереңдей талдауға мүмкіндік береді деп тұжырымдаймыз. Сондықтан Абай Құнанбайұлының метапоэтикасын зерттеу ұлттық әдебиет пен мәдениетті, философияны, өнер туралы талғам мен түсініктерді танытуда өзекті деп есептейміз.

Зерттеу барысында қарастырылған теориялық ақпараттар мен практикалық талдау үлгісі жұмыстың ғылыми және практикалық маңызын айқындап берді. Метапоэтикалық талдауды метамәтін өлшемдерімен байланыста қарастыру қазақ әдебиеттануындағы метапоэтикалық зерттеулердің дамуына өз үлесін қосады деп сенеміз.

Әдебиеттер

1. Штайн К.Э. Русская метапоэтика: учеб. словарь. – 2-е изд. – М.: Флинта, 2016. – 601 с.
2. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика. В 2-х тт. Т 1. – М.: Искусство, 1983. – 449 с.
3. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л.: Наука, 1977. – 376 с.
4. Frank A.P. Theorie im Gedicht und Theorie als Gedicht // Literaturwissenschaft zwischen Extremen: Aufsätze und Ansätze zu aktuellen Fragen einer unsicher gemachten Disziplin, 1997. – P. 131-169.
5. Аймұхамбет Ж.Ә. Абай өлеңдері метапоэтика парадигмасында // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы. №3(136). – 2021. – Б. 84-93. DOI: <https://doi.org/10.32523 / 2616-7174-2021-136-3-84-93>
6. Құнанбаев А. (Ибраһим). Таңдамалы шығармалар. Екі томдық. Бірінші том. Өлеңдер. Поэмалар. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 242 б.
7. Штайн К.Э., Петренко Д.И. Метапоэтика. Поэты исследуют русскую поэзию: монография. – Ростов-на-Дону: Полиграф-Сервис, 2018. – 534 с.
8. Әліпхан М. Абай танымы мен тағылымының өзегі М. Әуезов зерттеуінде // Ясауи университетінің хабаршысы. №1(123). – 2022. – Б. 21-33. DOI: <https://doi.org/10.47526/2022-1/2664-0686.02>
9. Федотова С.В. Литературоведение под «бритвой Оккама», или Оправданность приумножения терминов (поэтика – метапоэтика – поэтология) // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. №4(48). – 2012. – С. 238-244.
10. Ходус В.П. Метапоэтика драматического текста А.П. Чехова: монография. – Ставрополь: СГУ, 2008. – 416 с.
11. Álvarez Castaño E.J. Visiones metapoéticas en la poesía inglesa de finales del siglo XX // European Public & Social Innovation Review, 2024, 9. – P. 01-15. DOI: <https://doi.org/10.31637/epsir-2024-446>

А.М. КЕНЖЕКОЖАЕВА, С.Б. ЖУСАНБАЕВА

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

**МЕТАТЕКСТУАЛЬНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ МЕТАПОЭТИКИ
(НА ОСНОВЕ ТВОРЧЕСТВА А. КУНАНБАЙУЛЫ)**

Аннотация. В статье исследуются метатекстуальные измерения метапоэтики на основе произведений А. Кунанбайулы. Цель исследовательской работы – выявить проявление метапоэтики путем определения метатекстуальных измерений в стихах поэта. В статье авторы предлагают эффективный способ анализа взаимосвязи метатекста и метапоэтики на основе текста конкретного произведения и дифференцируют особенности метапоэтики поэта. Доказано, что в произведениях А. Кунанбайулы активно отражаются метапоэтические единицы, в соответствии с которыми необходимость проведения метапоэтического анализа актуальна не только в казахской литературоведении, но и в изложении сущности национальной культуры и философии. Методика работы основана на выводах Фр. Шлегеля о метатексте и К.Э. Штайна о метапоэтике. Материалом исследования послужило стихотворение «*Не для забавы я слагаю стих*» А. Кунанбайулы. А. Кунанбайулы умело использовал в тексте поэзии образец внутреннего видения искусства слова, силы стихотворения, поэтической функции языка и поэтичности. Результаты исследования показывают, что метатекст стихов поэта является основным источником в изучении его метапоэтики. Кроме того, метапоэтический анализ доказывает, что это рациональный подход к пониманию метатекста и авторской рефлексии. Теоретическая информация статьи и реализованная модель анализа отражают научную и практическую значимость исследовательской работы. Ожидается, что данная исследовательская работа внесет значительный вклад в развитие метапоэтических исследований в казахской литературоведческой науке.

Ключевые слова: Абай Кунанбайулы, метапоэтика, метатекст, стих, рефлексия.

A.M. KENZHEKOZHAYEVA, S.B. ZHUSANBAEVA

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

**METATEXTUAL DIMENSIONS OF METAPOETICS
(BASED ON THE WORKS OF A. KUNANBAYULY)**

Annotation. The article examines the metatextual dimensions of metapoetics based on the works of A. Kunanbayuly. The aim of this research is to identify manifestations of metapoetics by determining metatextual dimensions in the poet's poems. In the article, the authors propose an effective method for analysing the relationship between metatext and metapoetics based on the text of a specific work and differentiate the features of the poet's metapoetics. It has been proven that A. Kunanbayuly's works actively reflect metapoetic units, according to which the need for metapoetic analysis is relevant not only in Kazakh literary studies, but also in the presentation of the essence of national culture and philosophy. The methodology of our work is based on the conclusions of Fr. Schlegel on metatext and K.E. Stein on metapoetics. The material for the research was the poem "I do not compose poetry for amusement" by A. Kunanbayuly. This is because A. Kunanbayuly skilfully used in his poetry a model of internal vision of the art of words, the power of poetry, the poetic function of language and poeticism. The results of the research show that the metatext of the poet's poems is the main source in the study of his metapoetics. In addition, metapoetic analysis proves that this is a rational approach to understanding metatext and authorial reflection. The theoretical information in the article and the implemented analysis model reflect the scientific and practical significance of the research work. It is also expected that this research will make a significant contribution to the development of metapoetic studies in Kazakh literary studies.

Keywords: Abai Kunanbayuly, metapoetics, metatext, poem, reflection.

References

1. Shtain K. Je. Russkaya metapojetika: ucheb. slovar'. – 2-e izd. – M.: Flinta, 2016. – 601 s.
2. Shlegel' F. Jestetika. Filosofiya. Kritika. V 2-h tt. T 1. – M.: Iskusstvo, 1983. – 449 s.
3. Zhirmunskii V.M. Teoriya literatury. Pojetika. Stilistika. – L.: Nauka, 1977. – 376 s.
4. Frank A.P. Theorie im Gedicht und Theorie als Gedicht // Literaturwissenschaft zwischen Extremen: Aufsätze und Ansätze zu aktuellen Fragen einer unsicher gemachten Disziplin, 1997. – P. 131-169.
5. Aimūhambet J.Ä. Abai öleñderi metopoetika paradigmasında // L.N. Gumilev atyndaғы Eurazia ұлттық университетінің habarşysy. Filologia seriasy. №3(136). – 2021. – B. 84-93. <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-136-3-84-93>
6. Qūnanbaev A. (İbrahim). Tañdamaly şyğarmalar. Eki tomdyq. Bırınşı tom. Öleñder. Poemalar. – Almaty: Qazaq universiteti, 2021. – 242 b.
7. Shtain K. Je., Petrenko D.I. Metapojetika. Pojety issleduyut russkuyu pojeziyu: monografiya. – Rostov-na-Donu: Poligraf-Servis, 2018. – 534 s.
8. Älphan M. Abai tanymy men tağlymynyñ özegi M. Äuezov zertteuinde // İsaui universitetiñ habarşysy. №1(123). – 2022. – B. 21-33. <https://doi.org/10.47526/2022-1/2664-0686.02>
9. Fedotova S.V. Literaturovedenie pod «britvoi Okkama», ili Opravdannost' priumnozheniya terminov (pojetika – metapojetika – pojetologiya) // Uchenye zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye i social'nye nauki. № 4 (48). – 2012. – S. 238-244.
10. Hodus V.P. Metapojetika dramaticheskogo teksta A.P. Chehova: monografiya. – Stavropol': SGU, 2008. – 416 s.
11. Álvarez Castaño E.J. Visiones metapoéticas en la poesía inglesa de finales del siglo XX // European Public & Social Innovation Review, 2024, 9, pp. 01-15. DOI: <https://doi.org/10.31637/epsir-2024-446>

Авторлар туралы мәлімет:

Кенжеқожаева Алма Мейірбекқызы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты, Алматы, Қазақстан.

Кенжеқожаева Алма Мейірбековна – докторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Kenzhekozhaeva Alma Meirbekovna – doctoral student of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Жусанбаева Сауле Бейсентаевна – филология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан.

Жусанбаева Сауле Бейсентаевна – кандидат филологических наук, старший преподаватель Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Zhusanbaeva Saule Beisentayevna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.